

Dünya Mirası ve Kamu Diplomasisi: Göbekli Tepe Örneği¹

Gobekli Tepe: An Example of World Heritage and Public Diplomacy

Aslı YAĞMURLU²

Abstract

Göbekli Tepe prehistoric site was included in World Heritage List as 18th of heritage sites located in Turkey. World Heritage List consists of natural and man-made structures which have universally differential characteristics. Göbekli Tepe is thought to be a religious temple site built by stone age era society dated 12000 years ago. Göbekli Tepe excavations altered important considerations about historical timeline. In this paper Göbekli Tepe is treated as an element of soft power and examples of public diplomacy efforts accomplished to increase Turkey's reputation are discussed. The number of sites included in World Heritage List is considered as a soft power element. Göbekli Tepe, registered in this list, is utilized as an important cultural element to promote Turkey. Archeological excavations and scientific work form a good example of partnership and collaborative projects as tools of Public diplomacy, while having sites registered in World Heritage List elevates a country's national reputation by showing that nations's motivation to give value to cultural elements.

Key Words: *Public Diplomacy, Soft Power, World Heritage, Gobekli Tepe*

Öz

Göbekli Tepe arkeolojik yerleşim alanı 1 Temmuz 2018 tarihinde UNESCO Dünya Miras Listesine girerek Türkiye'nin 18. miras ögesi olarak tescillenmiştir. Dünya Miras ögeleri evrensel düzeyde ayırt edici nitelik taşıyan doğal ve insan yapısı miraslardan oluşmaktadır. Göbekli Tepe günümüzden 12 bin yıl önce daha taş devrinde olduğu düşünülen insan topluluklarının yaptıkları dinsel bir tapınak alanıdır. Göbekli Tepe kazı sonuçları tarihin akışıyla ilgili önemli bilgileri değiştirmiştir. Dünya Miras Listesine dahil olan Göbekli Tepe bir yumuşak güç ögesi olarak makalede yer almış ve Türkiye'nin itibarını arttırmaya yönelik olarak gerçekleştirilen kamu diplomasisi faaliyetleri örneklerle makalede tartışılmıştır. Bir ülkenin kaç tane Dünya Miras alanının bulunduğu yumuşak güç ögesi olarak değerlendirilmektedir. Bu tescilli almış olan Göbekli Tepe önemli bir kültürel öge olarak Türkiye'nin tanıtımında kullanılmaktadır. Arkeolojik kazılar ve bilimsel çalışmalar kamu diplomasisinin ortaklık kurmayı içeren işbirliğine dayalı uygulamaları için önemli bir örnek oluşturmakta, Dünya Miras Listesine dahil olmak ise ülkenin kültürel değerlere verdiği değer bir göstergesi olarak ulusal itibarı yükseltmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kamu Diplomasisi, Yumuşak Güç, Dünya Mirası, Göbekli Tepe.*

¹ Makale, 29 Kasım- 1 Aralık 2019 tarihleri arasında gerçekleşen Şanlıurfa, 4. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi'nde aynı adla sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

² Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Üyesi, yagmurlu@ankara.edu.tr.

Giriş

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamak amacıyla “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”yi kabul etmiştir. Uluslararası önem taşıyan ve bu nedenle takdire ve korunmaya değer doğal oluşumlara, anıtlara ve sitlere “Dünya Mirası” statüsü tanınmaktadır. 2019 yılı itibariyle dünyada UNESCO Dünya Miras Listesi’ne kayıtlı 1121 kültürel ve doğal varlık bulunmakta olup bunların 869’u kültürel, 213’ü doğal, 39’u ise karma (kültürel/doğal) varlıktır. Türkiye’den ise 2’si karma, 16’sı kültürel olmak üzere toplam 18 miras alanı bulunmaktadır. Şanlıurfa’da yer alan Göbekli Tepe Arkeolojik Alanı 2018 yılında bu listeye dahil olmuştur. Kamu diplomasisi içinde değerlendirildiğinde, kültürel miras ülkelerin yumuşak gücünün bir ögesi olarak kabul edilmektedir. Kültürel miras, kamu diplomasisinin bir alt başlığı olarak kabul edilen kültürel diplomasi içinde değerlendirilmektedir. Kültürel diplomasi ülkelerin kültürel öğelerinin sunumunu ve bu öğeler üzerinden kurulan ortaklıklarla uluslararası kamuoyunda diyalog ve işbirliği sağlamayı ve bu şekilde ülkenin itibarını arttırmayı amaçlamaktadır. Kamu diplomasisi içinde kültürel öğeler hem üst kültür öğeleri hem de popüler kültür öğeleri ile değerlendirilmekte ve ulusun ayırt edici özellikleri olarak ortaya koyulmaktadır. Kültürel miras, kısaca geçmiş kuşaklardan günümüze kalan ve korunarak gelecek nesillere aktarılan, evrensel değerlere sahip ve özel değerleri ortaya koyan tarihi eser veya kıymetlere verilen addır. Türkiye’den kültürel miras kategorisinde UNESCO Dünya Miras listesine giren son miras alanı olan Göbekli Tepe kamu diplomasisi açısından değer taşıyan bir unsurdur. Ülkelerin kültürel miraslara sahip çıkması, onları koruması ve geleceğe aktarması, sergileyecek sistemler kurması sadece o ülkenin değil dünyanın ortak mirasına katkı yapan çalışmalardır. Bu nedenle dünya kültürel mirasına katkı bir ülkenin yumuşak gücü olarak ortaya çıkmakta ve kamu diplomasisi açısından değerli bir araç olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışma literatür analizi, Göbekli Tepe arkeolojik kazı alanı ve Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi’nde gerçekleştirilen doğrudan gözlemler ile oluşturulmuştur. Kültürel miras öğelerinin kamu diplomasisi içinde yerinin ne olduğu makalenin araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Makalede öncelikle kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramları tanımlanacak, kamu diplomasi açısından Dünya Mirası Listesi’nin niteliği açıklanarak, Göbekli Tepe ören yeri ve Dünya Mirası Listesi içinde yer alan Göbekli Tepe’nin değeri tartışılacaktır.

Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç

Kamu diplomasisi uluslararası ilişkiler ile halkla ilişkilerin kesişmesi ile ortaya çıkmış bir etkinliktir. Ancak bu etkinliğin son amacına dair bir fikir birliği bulunmamaktadır. Pek çok yazar kamu diplomasisinin yabancı kamulara yönelik olarak onları bilgilendirmek, eğitmek ve belli bir ölçüde de biçimlendirmek amacıyla gerçekleştirilen iletişim çalışmaları olduğunu ifade etmektedirler. Bu bakış açısına göre, kamu diplomasisi, uluslararası aktörlerin yabancı ülke vatandaşlarına yönelik yürüttüğü iletişim politikalarıdır³. Öte yandan, yine benzer bir bakış açısıyla, kamu diplomasisi onların da kendi hükümetlerinin düşüncülerini etkilemesi umuduyla yabancı insanlarla doğrudan iletişim kurmak şeklinde

³ Pamment 2013, 1.

tanımlanmaktadır⁴. Ancak bu tür tek yönlü iletişim çabalarına dayalı ve hedef kamuların arzu edilen doğrultuda değiştirilebileceğine yönelik bakış açısının giderek terk edildiği ve kamu diplomasisinin bu tür tek yönlü çalışmalar yerine ortaklık ve işbirliği ile işlerlik kazanacağına yönelik yaklaşım giderek artan bir şekilde kabul görmeye başlamıştır. Nicholas Cull kamu diplomasisi etkinliklerini beş başlıkta toplamıştır. Bunlar; araştırma ve incelemeyi içeren ‘dinleme’, siyasal ve/veya ekonomik çıkarları korumaya yönelik ‘savunma’, ‘değişim diplomasisi’, ‘uluslararası yayıncılık’ ve ‘kültürel diplomasi’ olarak sınıflandırılmıştır⁵. Bu sınıflandırmada yer alan savunma ve uluslararası yayıncılık tek yönlü bilgi paylaşımını içerirken, dinleme bilgi toplamayı, değişim diplomasisi ve kültürel diplomasi ortaklık kurmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda kamu diplomasisinin tanıma ve tanıtmayı amaçlayan ve işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan ulusal bir halkla ilişkiler çalışması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ülkeler uluslararası kamuoyuna yönelik halkla ilişkiler etkinliği yapmaktadırlar.

Kamu diplomasisinin üç boyutu vardır. Bunlardan birincisi, iç ve dış politika kararlarının kapsamının açıklanmasını içeren günlük iletişimlerdir. Günlük boyut, krizlerle başa çıkılması ve saldırılara karşılık verilmesi için hazırlıklı olunmasını içermektedir. İkinci boyut, siyasi bir kampanyada veya bir reklam kampanyasında olduğu gibi bir dizi basit temanın oluşturduğu stratejik iletişimlerdir. Kampanyada ana temaların markalaştırılması ve özel bir devlet politikasında ilerleme sağlanması amacıyla, bir yıl gibi dönemsel olaylar ve iletişimler planlanmaktadır. Nye buna İngiliz geleneklerinin, törenlerinin ve tarihinin tanıtım faaliyetlerini örnek olarak vermiştir. Üçüncü boyut ise, burslar, değişim programları, stajlar, konferanslar, kilit kişilerle yıllar içerisinde uzun vadeli ilişkilerin geliştirilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir⁶.

Kamu diplomasisinin dayandığı kuramsal köken yumuşak güç kavramsallaşmasına dayanmaktadır. Kamu diplomasisi ülkelerin yumuşak gücünü geliştirmek, billurlaştırmak ve görünür hale getirmek için gerçekleştirilen etkinliklerden oluşmaktadır. Güç, uluslararası politika analizlerinde ve uluslararası ilişkiler kuramlarında en temel kavram olarak ortaya çıkmaktadır⁷. Uluslararası politika anarşinin hâkim olduğu bir dünyada devletlerin güç ve güvenlik aramaları olarak tanımlanmaktadır⁸. Tarih boyunca güç kavramı öncelikle askeri güç ile ilişkilendirilmiş, güçlü bir ülke denildiği zaman çoğunlukla o ülkenin silahlı gücü kastedilmiş, bununla birlikte son yüzyılda ekonomik güç de güçlü bir ülkeyi tanımlamak için kullanılır olmuştur⁹. Amerikalı uluslararası ilişkiler uzmanı Joseph Nye, 1989 yılında yayınladığı, *Bound to Lead-Changing Nature of American Power (Liderliğe Mecbur-Amerikan Gücünün Değişen Doğası)* adlı kitabında, gücün askeri ve ekonomik yönü dışında da farklı öğeleri olduğunu ve askeri ve ekonomik yönünün sert güç, bunun dışında kalan öğelerin ise yumuşak güç olduğunu ortaya koymuştur. Yumuşak güç kavramı, devletler ve uluslararası toplum arasındaki ilişkinin dönüşümü sonucu ortaya çıkmıştır. Küresel sistemde çok farklı aktörler küresel iletişime dahil olmuş ve küresel dolaşımdaki bilgilerin miktarı, etkileşimi ve yayılımı inanılmaz bir genişleme göstermiştir. Devletler, sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşlar, medya şirketleri, sosyal hareketler küresel sistem içinde bilgi yayan aktörler haline gelmiştir. Bu yeni düzende, devletlerin etkisini hem azaltmış hem de davranışlarının yoğun biçimde gözlem altına alınmasına sebep olmuştur. Bu ortamda devletler kendi meşruiyet ve

⁴ Gilboa 2008, 57.

⁵ Cull 2009, 10.

⁶ Nye 2016, 154-156.

⁷ Özdemir 2008, 114.

⁸ Nye 2004, 1.

⁹ Sancak 2016, 16.

çekiciliklerine geçmişte var olandan çok daha fazla önem verir olmuşlardır¹⁰.

Nye uluslararası politikada güçlü olmanın sadece askeri ve ekonomik güç kaynaklarına değil aynı zamanda yumuşak güç olarak tanımladığı ve ulusal itibar unsurlarından oluşan yumuşak güç öğelerini de kapsayan bir şekilde genişlediğini savunmaktadır. Yumuşak güç istediklerinizi, zorlama veya karşılığını ödeme yerine cazibe yoluyla elde etme becerisidir. Yumuşak güç bir ülkenin kültürünün, ideallerinin ve politikalarının cazibesinden ortaya çıkmaktadır. Politikalar başkalarına meşru görüldüğü zaman yumuşak güç artmaktadır¹¹. Yumuşak güç diğerlerinin de sizin istediğiniz sonuçların aynısını istemelerini sağlamaktır¹². Güç, amaç yönelimli olarak anlanmaktadır, güçten söz edebilmek için onu oluşturan unsurların arzu edilen sonuçları doğurması gerekmektedir. Gücün unsurlarının, belirli bir irade doğrultusunda kullanılması ve sonuç elde edilmesi gerekir¹³. Bu şekilde güç davranışsal bir şekilde tanımlanır ve etkileşimsel bir biçimde kurulur, yani diğer aktörlerin politikalarının güç sahibi tarafın çıkarlarına uygun biçimde değişim sergilemesi ve bu değişimin saptanması gerekmektedir¹⁴. Yumuşak güç, kültürel güç veya düşünce ve ideallerin gücü olarak da tanımlanabilmektedir¹⁵. Yumuşak güç kavramının artan önemi kabul edilmekle birlikte, yumuşak güç sert gücün yerine geçen ve onu önemsizleştiren bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Ülkeler uluslararası düzlemde hem sert hem de yumuşak güçlerini akıllıca birleştirerek bir arada kullanmaktadırlar.

Yumuşak güç; kültür (kültürü başkalarına çekici geldiğinde), siyasi değerler (yurt içi ve dışında bu değerlere bağlı kalındığında) ve dış politika (bu politikalar meşru ve ahlaki olduğunda) kaynaklarına dayanmaktadır¹⁶. Kültür, eğitim, sanat, yazılı ve görsel medya, sinema, şiir, edebiyat, mimarlık, yüksek öğretim (üniversiteler, araştırma merkezleri vb.), sivil toplum örgütleri, bilim ve teknoloji, yenilikçilik kapasitesi, turizm, ekonomik işbirliği ve diplomasi platformları yumuşak gücü besleyen kaynaklar olarak değerlendirilmektedir¹⁷. Yumuşak güç kaynakları arasında dinin de yer aldığını ifade eden akademisyenler bulunmaktadır¹⁸.

Joseph Nye, ülkelerin yumuşak güç kaynaklarını tam olarak tanımlamamıştır, ancak daha sonra kendisinin de dahil olduğu Portland Stratejik İletişim Şirketi, Facebook ve USC Center on Public Diplomacy (Güney Kaliforniya Üniversitesi Kamu Diplomasisi Merkezi) tarafından yayınlanan Soft Power 30 (Yumuşak Güç 30) araştırması ülkelerin yumuşak gücünü ortaya koymak için istatistiksel veriler ve kamuoyu araştırmalarına dayalı nicel veri sepeti oluşturmuş ve bunların toplamı ile Yumuşak Güç Endeksi geliştirmiştir. İstatistiksel verilere dayanan nesnel veriler olarak, girişimler, kültür, dijital düzey, hükümet, ortaklıklar ve eğitim başlığında değişkenler değerlendirilmiştir. Kamuoyu araştırmalarına dayanan ve öznel veri olarak adlandırılan veriler ise mutfak, teknolojik ürünler, dost canlısı olma, kültür, lüks ürünler, dış politika, yaşanabilirlik düzeyi değişkenlerinden oluşmaktadır. Kültür hem nesnel hem de öznel değişkenler içinde yer almaktadır. Öznel değişkenleri oluşturan kamuoyu araştırması Türkiye'nin de içinde bulunduğu 25 ülkede gerçekleşmiş ve her ülkede 500 kişiye anket uygulaması yapılmıştır.

¹⁰ Brannagan ve Giulianotti 2018, 1140.

¹¹ Nye 2016, 12.

¹² Nye 2004, 5; Nye 2016, 158.

¹³ Özdemir 2008, 117.

¹⁴ Yapıcı 2015, 8-9.

¹⁵ Mead 2009.

¹⁶ Nye 2016, 32.

¹⁷ Kalın 2011, 9.

¹⁸ Sancak 2016; Çifçi ve Tezcür 2016.

Anketler her ülkenin ana dilinde 0-10 arasındaki ölçekle değerlendirilecekleri yapısal görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Nesnel değişkenler içinde kültür, yumuşak gücün ortaya koyulabileceği altı bileşenden biri olarak değerlendirmektedir ve kültür bileşenini ortaya koymak için aşağıdaki değişkenler kullanılmaktadır¹⁹.

Tablo 1. Soft Power 30 Kültür Değişkenleri ve Veri Kaynakları²⁰

Kültür Değişkenleri	Veri Kaynağı
Ülkeyi ziyaret eden toplam turist sayısı	BM Dünya Turizm Örgütü/Dünya Bankası
Ülkeyi ziyaret eden turistlerin ortalama harcama miktarları	BM Dünya Turizm Örgütü/Dünya Bankası
Önemli film festivallerinde gösterilen filmlerin sayısı	Çeşitli kaynaklar
Ülkedeki yabancı haber muhabirlerin sayısı	Gorkana Medya Bilgi Sistemi/Yabancı Muhabirler Birliği/Çeşitli Kaynaklar
UNESCO Dünya Mirası sayısı	UNESCO Dünya Miras Listesi
Dünyanın en çok ziyaret edilen 100 sanat müzesine yıllık katılım sayısı	The Art Gazetesi, Mart 2019
Müzik pazarının büyüklüğü	Uluslararası Ses Endüstrisi Federasyonu
Yabancı ülkelerde en çok satan 10 albüm	Uluslararası Ses Endüstrisi Federasyonu
Olimpik madalya sayıları (2016 Yaz/2018 Kış)	Uluslararası Olimpiyat Komitesi
FIFA (Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği) listesinde ülke sıralaması	FIFA
Ulusal havayolunun kalitesi	Skytrax Havayolu Değerlendirmesi
Michelin yıldızlı restoran sayısı	Michelin Kılavuzu 2019
Ülkenin anadilinin gücü	Chan, K., Dil Gücü Endeksi (PLI) 2016

UNESCO Dünya Mirası

Bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü-UNESCO'nun 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris'te toplanan 17. Genel Konferansı kapsamında, 16 Kasım 1972 tarihinde Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) kabul edilmiştir. Bu anlaşmanın uygulanması UNESCO tarafından hazırlanmış olan Dünya Mirasları Uygulama Rehberi (The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention) ile gerçekleşmektedir. 2019 yılı itibarıyla 193 ülke sözleşmeye taraf olarak yer almaktadır. Türkiye, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme'yi 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onayarak, 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete'de yayınlamıştır.

Uluslararası önem taşıyan ve bu nedenle takdire ve korunmaya değer doğal oluşumlara, anıtlara ve sitlere "Dünya Mirası" statüsü tanınmaktadır. Kültürel miras, "insanların geçmişlerinden bireysel olarak sahip olmadıkları, ama geçmişten miras olarak devraldıkları, devamlı değişen değerler, inançlar, bilgi

¹⁹ McClory 2019, 27.

²⁰ McClory 2019, 118.

ve geleneklerin oluşturduğu kaynaklar bütünüdür. Kültürel miras, zaman içinde yer ve insan ilişkisi sonucu oluşan tüm faktörleri de içine alır” (Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society- Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi (Faro), 2005, md. 2). Kültürel Miras, anıtlar, bina grupları ve sitlerden oluşmaktadır. Tarih, sanat ve bilim alanında üstün evrensel değere sahip özellikleri olan anıtlar; mimari çalışmalar, anıtsal heykel ve boyamalar, mağara evler ve bunların kombinasyonları olan yapılar anıt olarak kabul edilmektedir. Tarih, sanat ve bilim alanında üstün evrensel değere sahip özellikleri olan ve mimarisi, bütünselliği veya peyzajı nedeniyle ayrı veya bağlantılı yapı grupları bina grubu olarak kabul edilmektedir. İnsanların veya hem insanla doğanın birlikte oluşturduğu, üstün evrensel değere sahip tarihi, estetik, etnolojik, antropolojik özellikleri olan arkeolojik alanlar ise sit alanı olarak kabul edilmektedir (Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 1972, md. 1).

Doğal miras ise; üstün evrensel değere sahip doğal özellikler içeren fiziki veya biyolojik oluşumlar; üstün evrensel değerlere sahip özellikleri olan ve habitatını tehlike altındaki bitki veya hayvan türlerinin oluşturduğu jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve son olarak, bilim, korunma durumu ve doğal güzellikleri bakımından üstün evrensel değere sahip olan doğal sit alanlarından oluşmaktadır (Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 1972, md. 2).

Sözleşmeyi kabul eden üye devletlerin UNESCO’ya başvurusuyla başlayan ve Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) uzmanlarının başvuruları değerlendirmesi sonunda tamamlanan bir işlem dizisinden sonra aday varlıklar Dünya Miras Komitesinin kararı doğrultusunda bu statüyü kazanmaktadır.

UNESCO Dünya Mirası Listesine girebilmek için öncelikle UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine girmek gerekmektedir. Geçici Liste üye devletler için ulusal bir envanter niteliğindedir. Asıl listeye seçilecek olan alanlar bu listeden seçilerek belirlenmektedir. UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesinde 178 ülkenin 1700 mirası yer almaktadır. Ülkeler Geçici Listeye sundukları varlıklarının özellikle de koruma-kültür yazınında ve bilimsel dünyada tanınırlığını artırmayı amaçlamaktadırlar. Sunulacak varlıklar ile ilgili dosyaların katılımcı yöntem ile; yerel yönetim, merkezi yönetim, halk, STK’lar, bilim kurumları gibi farklı paydaşların işbirliği içinde hazırlanmasını tavsiye etmektedirler. Bu sayede gerek listeye sunulan varlık ile ilgili bilinçlenme ve farkındalık halk, kurum ve kuruluşlar ile akademi dünyasında başlamakta gerekse bu varlığın UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne sunulması için hazırlanacak büyük dosyanın ve bu dosyada ele alınacak Dünya Mirası Kriterleri’nin farklı çevrelerce ele alınması sağlanmış olmaktadır²¹.

Dünya Mirası Listesine seçilmek için aşağıdaki kriterlerin bulunması gerekmektedir²²:

- 1) İnsanoğlunun yaratıcı dehasının bir şaheserini temsil eder;
- 2) Mimari veya teknoloji, abidevi sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı konusundaki gelişmeler üzerine bir zaman zarfı içinde dünyanın belli bir kültürel alanında insan değerleri arasındaki önemli alışverişi sergiler;
- 3) Yaşayan veya ortadan yok olmuş bir kültürel geleneğe veya bir medeniyete yönelik eşsiz veya en

²¹ Ekinci 2019.

²² ktb.gov.tr 2019.

azından istisnai tanıklık üstlenir;

- 4) İnsanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı türü, mimari veya teknolojik grup veya peyzaj için istisnai bir örnek olur;
- 5) Özellikle geri döndürülemez değişikliklerin etkisi altında hassas hale gelen insanın çevre ile etkileşiminin veya kültürün (veya kültürlerin) bir temsilcisi olan geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olur;
- 6) İstisnai evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan gelenekler ile, fikirler ile veya inançlar ile, sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut bir biçimde ilişkili olur. (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir.);
- 7) Üstün doğal bir fenomeni veya istisnai bir doğal güzelliğe veya estetik öneme sahip alanları ihtiva eder;
- 8) Yaşamın kaydı, yer şekillerinin oluşumunda devam eden coğrafik süreçler veya önemli jeomorfik veya fizyografik özellikler dahil dünya tarihinin önemli aşamalarını temsil eden istisnai örnekler olurlar;
- 9) Kara, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemlerinin ve bitki ve hayvan topluluklarının evrim ve gelişimindeki devam eden önemli ekolojik ve biyolojik süreçleri temsil eden istisnai örnekler olurlar;
- 10) Bilim veya muhafaza açısından istisnai evrensel değere sahip tehdit altındaki türleri ihtiva edenler dahil biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için en önemli ve dikkat çeken doğal habitatları kapsar.

Listede sıralanan kriterlerin ilk altısı kültürel son dördü ise doğal miras özelliklerini nitelendirmektedir. Bu listede ifade edilen özellikleri içeren miras öğelerinin başvurusu Dünya Mirasları Uygulama Rehberinde belirtilen aday dosyası üzerinden gerçekleştirilmektedir. Aday dosyası dokuz bölümden oluşmakta ve varlığın tanımı, gerekçeleri, varlığın konservasyon durumu, korunma ve yönetimi gibi bilgiler bu dosyada bulunmaktadır. Bu formata göre hazırlanmış dosyalar her ülkenin Dışişleri Bakanlıkları aracılığıyla merkezi Paris'te bulunan Dünya Mirası Komitesi'ne ulaştırmaktadırlar. Komisyon gerekli incelemenin yapılması için dosyaları alt komisyonlara göndermektedirler. Teknik alt komisyonların incelemeleri yaklaşık bir buçuk yıl sürmektedir. Değerlendirme sonunda raporlar yılda bir kez toplanan Dünya Mirası Komitesine gelmekte ve burada, ret, kabul veya erteleme kararı çıkmaktadır.

2019 yılı itibariyle Dünya genelinde UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı 1121 kültürel ve doğal varlık bulunmakta olup bunların 869 tanesi kültürel, 213 tanesi doğal, 39 tanesi ise karma (kültürel/doğal) varlıktır²³. Her yıl gerçekleşen Dünya Miras Komitesi toplantıları ile bu sayı artmaktadır. Liste detaylı olarak incelendiği zaman bazı ülkelerin dünya miras listesinde çok sayıda eserlerinin bulunduğu görülmektedir.

Tablo 2. En Çok Mirasa Sahip 16 Ülke²⁴

Ülke	Miras Sayısı
İtalya	55
Çin	55

²³ whc.unesco.org 2019.

²⁴ whc.unesco.org 2019.

İspanya	47
Fransa	44
Almanya	44
Hindistan	37
Meksika	35
İngiltere	29
Rusya	28
İran	23
ABD	23
Japonya	22
Kanada	20
Avusturalya	20
Türkiye	18
Yunanistan	18

Yukarıdaki listede de görüldüğü gibi Türkiye toplam 18 Dünya Mirası ögesi ile dünyada 15. sırada yer almaktadır. Bunların 16'sı kültürel ikisi hem doğal hem kültürel miras şeklindedir. Dünya Mirası Geçici Listesinde ise Türkiye'nin 73 kültürel varlık, iki karma varlık ve üç tane doğal varlık ile toplam 78 miras ögesi bulunmaktadır. İlk miras alanı 1985 yılında Dünya Miras Listesine kaydedilmiştir.

Tablo 3. Türkiye'deki miras varlıkları, buldukları il, kabul yılı ve varlık türü listesi²⁵

Miras Varlığı	İli	Kabul Yılı	Varlık Türü
1. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası	Sivas	1985	Kültürel
2. İstanbul'un Tarihi Alanları	İstanbul	1985	Kültürel
3. Göreme Millî Parkı ve Kapadokya	Nevşehir	1985	Karma
4. Hattuşa: Hitit Başkenti	Çorum	1986	Kültürel
5. Nemrut Dağı	Adıyaman	1987	Kültürel
6. Hieropolis-Pamukkale	Denizli	1988	Karma
7. Xanthos-Letoon	Antalya-Muğla	1988	Kültürel
8. Safranbolu Şehri	Karabük	1994	Kültürel
9. Truva Arkeolojik Alanı	Çanakkale	1998	Kültürel
10. Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi	Edirne	2011	Kültürel
11. Çatalhöyük Neolitik Alanı	Konya	2012	Kültürel
12. Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu	Bursa	2014	Kültürel

²⁵ unesco.org 2019.

13. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı	İzmir	2014	Kültürel
14. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı	Diyarbakır	2015	Kültürel
15. Efes	İzmir	2015	Kültürel
16. Ani Arkeolojik Alanı	Kars	2016	Kültürel
17. Aphrodisias	Aydın	2017	Kültürel
18. Göbekli Tepe	Şanlıurfa	2018	Kültürel

Göbekli Tepe 15.04.2011 tarihinde UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine alınmış ve 24 Haziran-4 Temmuz 2018 tarihleri arasında Bahreyn’de gerçekleştirilen 42. Dünya Mirası Komitesi toplantısında 1 Temmuz 2018 tarihinde Dünya Mirası Listesine kaydedilmiştir. Bu gelişmeyle, UNESCO Dünya Mirası Listesinde ülkemizden son olarak dahil olan miras ögesi Göbekli Tepe kazı tarihçesi görel olarak yeni olmasına rağmen tüm dünyada yarattığı yankının da etkisiyle oldukça hızlı bir şekilde bu listeye girmeyi başarmıştır.

Göbekli Tepe Arkeolojik Alanı

Göbekli Tepe Arkeolojik Alanı, Şanlıurfa kent merkezinin 15 kilometre kuzeydoğusunda, Haliliye ilçesi, Örencik mahallesi yakınlarındadır. Kireçtaşından oluşan plato sahası içerisinde bir yükselti oluşturduğundan dolayı bu alana Göbekli Tepe denilmektedir²⁶. Alan 1963 yılında, İstanbul ve Chicago Üniversitelerinin ortaklığıyla gerçekleştirilen bir yüzey araştırması sırasında keşfedilmiş ve “V52 Neolitik Yerleşimi” olarak tanımlanmıştır. Ancak alanın gerçek değeri, 1995 yılından sonra başlatılan kazı çalışmaları ile ortaya çıkmaya başlamıştır. 2007 yılında Klaus Schmidt başkanlığında Bakanlar Kurulu Kararlı Kazı statüsünü kazanmış olan Göbekli Tepe kazısı, 1994 yılından 2014 yılında vefatına kadar Alman Arkeoloji Enstitüsü, araştırmacı eğitmeni Klaus Schmidt tarafından gerçekleştirilmiş vefatından sonra ise Şanlıurfa Müzesi’ne geçmiştir²⁷.

Göbekli Tepe kazılarında ortaya çıkan anıtsal yapılarda, çapları 10-20 metre arasında yaklaşık 20 yuvarlak ve oval yapının ortasında 2 adet T biçimli, 5 metre yüksekliğinde, ağırlığı 10 tona ulaşan kireçtaşından steller yer almaktadır. Bu iki stel kabartma olarak kazınmış kol ve ellerden dolayı, silitize insan figürüne benzemekte ve kıyafete benzeyen süsleme öğeleri bulunmaktadır²⁸. Yapıların iç duvarlarında da daha küçük steller bulunmaktadır. Bu yapıların, tamamlanmasından sonra bilinçli bir şekilde toprak ve çakıl dolguyla örtülmüş olduğu kazılar sırasında anlaşılmış olduğundan bunların ölü kültüyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir²⁹. Şu ana kadar dört adet böyle anıtsal yapı açığa çıkartılmış olup, yapılan jeomanyetik ölçümler sonucunda Göbekli Tepe’de en az 20 anıtsal yapının olduğu anlaşılmıştır. Konumu itibariyle çevresinde geniş kayalık platolar bulunan Göbekli Tepe’de, dikilitaşlar bu platolardaki kayalardan yekpare halinde kesilerek elde edilmiştir. Arazide, işlenmemiş durumda bazı dikilitaşlar kesildiği yerde hala görülebilmektedir. Ayrıca bu platolarda, kayalar üzerinde, işlevleri henüz anlaşılamayan oyuklar ve birtakım işaretler bulunmaktadır. Dikilitaşların bazılarının üzerinde, kabartma olarak çoğunluğunu

²⁶ Kurt ve Göler 2017, 1111.

²⁷ Clare vd. 2019, 15; Peters ve Schmidt 2004, 180.

²⁸ Peters ve Schmidt 2004, 182.

²⁹ Schmidt 2014, 122-124.

yılan, tilki, yaban domuzu ve kuşların oluşturduğu çeşitli hayvan tasvirleri bulunmaktadır. Kazılar sonucunda çok sayıda hayvan heykeli, çakmaktaşıdan aletler, taştan boncuklar ve kaplar ile yaklaşık 65 cm uzunluğunda bir insan heykeli açığa çıkartılmıştır³⁰.

Göbekli Tepe kazısı uygarlık tarihi açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Uzmanlar insanların avcı toplayıcı toplum yapısından tarıma geçerek yerleşik hayata geçtiği ve bu şekilde daha karmaşık toplumsal yapıların içine girdiklerini kabul etmektedirler. Oysa Göbekli Tepe kazısıyla ortaya çıkan buluntular avcı toplayıcı toplumların da dinsel pratikler içine girebilecek örgütlü yapıları inşa edebildiklerini göstermektedir. Göbekli Tepe buluntuları konutsal bir yerleşime dair buluntu içermemekte, dinsel pratiklerin gerçekleştiği kutsal bir alan olarak eşsiz bir nitelik taşımaktadır³¹.

Göbekli Tepe 2011 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmış 1 Temmuz 2018 tarihinde Bahreyn, Manama'da gerçekleşen Dünya Miras Komitesi 42. Oturumunda UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir. Göbekli Tepe'nin dünya kültürel miras listesine girmesini sağlayan özellikleri UNESCO tarafından şu şekilde açıklanmaktadır³²:

Kriter (1), İnsanoğlunun yaratıcı dehasının bir şaheserini temsil eder. Göbekli Tepe taş yapılarını inşa eden topluluklar insanlığın çok önemli bir aşaması olan avcı-toplayıcılıktan tarım topluluklarına dönüş döneminde yaşamışlardır. Göbekli Tepe erken toplumların (Çanak Çömleksiz Neolitik) yaratıcı insan zekasını gösteren anıtsal yapılardır. Kriter (2), Mimari veya teknoloji, abidevi sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı konusundaki gelişmeler üzerine bir zaman zarfı içinde dünyanın belli bir kültürel alanında insan değerleri arasındaki önemli alışverişi sergiler. Göbekli Tepe bilinen ilk insan yapısı anıtsal yapıdır. Site, çoğu dekore edilmiş T şeklinde kireçtaşı sütunların entegre edildiği yaratıcı inşa yöntemleriyle mimari işlevli yapıları barındırmaktadır. Göbekli Tepe'de bulunan tasvirler, T sütunlarındaki süslemeler ve taş kaplar gibi küçük buluntular Yukarı Mezopotamya bölgesindeki sitelerde de bulunmuş bu da Neolitik bölge içinde toplumsal bir bağ olduğunu kanıtlamaktadır. Kriter (4), İnsanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı türü, mimari veya teknolojik grup veya peyzaj için istisnai bir örnek olur. Göbekli Tepe'nin insanlık tarihindeki anıtsal yapılar içinde ayırt edici bir yeri olmasıdır. Taştan yapılmış T şeklindeki sütunlar kireç taşı bir platodan oyularak çıkarılmış ve mimari ve mühendislik teknolojisi ile üretilmiştir. Bu durum, uzman zanaatkarların ve daha hiyerarşik yapılarda insan toplumunun varlığına işaret etmektedir.

Göbekli Tepe Örenyeri mevcut durumda erişilebilirliği yüksek bir alandır³³. Göbekli Tepe'ye Şanlıurfa-Mardin karayolu üzerinden gidilmekte ve Örencik mahallesi sapağından itibaren yol göstericiler Göbekli Tepe'nin de simgesi durumunda olan T şeklinde stellerle oluşturulmuştur. Ören yeri girişinde hem otobüslerin hem de özel araçların park edebilecekleri bir alan bulunmaktadır. Bu alandan ziyaretçi alanına ücretsiz ring servis bulunmaktadır. Varılan alanda iki dairesel tek katlı bina bulunmakta, biri müze diğeri ise bilet satış, hediyelik satış ve kafeterya hizmeti sunan bir ziyaretçi ofisi işlevi görmektedir. Bu alandan Göbekli Tepe kazı alanına doğru bir platform üzerinde çıkılmakta ve bitmiş kazı alanı gezilebilmektedir. Kazı alanının üstü eliptik formda bir çatı ile kaplıdır ve çevresinde bir yürüyüş platformu bulunmaktadır. Böylece ziyaretçilerin her mevsim alanı rahatça gezebilmesi sağlanmıştır. Ören yerinde ikinci bir üstü kapalı alan bulunmakta, bu alan bu bölgede süren kazıların yürütülmesi ve kazı alanın

³⁰ Schmidt 2010, 249; sanliurfa.gov.tr 2019.

³¹ Schmidt 2010, 240.

³² whc.unesco.org 2019.

³³ Birinci vd. 2018, 1361.

korunması için yapılmıştır. Mevcut durumda ziyaretçilerin bu alana erişimi bulunmamaktadır. Alandaki mimari yapı öğelerinin Türkiye’de önemli arkeolojik alanlardaki yapı öğelerinden farklı bir niteliği olduğu görülmektedir. Örneğin Efes Antik Kenti içinde yer alan Teras Evler’in de üzerinde bir koruyucu çatı bulunmakta ancak bu çatı işlevsel bir nitelik taşımakta, arkeolojik alan içinde mimari ve sembolik bir vurgu oluşturmamaktadır. Göbekli Tepe’de mimari çözüm tercihlerinin bu şekilde yapılmadığı tespit edilmiştir.

Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Göbekli Tepe

Göbekli Tepe, dünya mirası seçilme sürecinde, sonrasında ve Göbekli Tepe yılı çerçevesinde yürütülen çalışmalar kamu diplomasisi etkinliği olarak değerlendirilmektedir. Göbekli Tepe’nin koruma, arkeoloji alanında ve uluslararası kamuoyunda tanınırlığını arttırmaya yönelik farklı aktörler tarafından çok çeşitli kampanyalar düzenlenmiştir. Yürütülen çalışmalar, yerel yönetim, merkezi yönetim, STK’lar, bilimsel kurumlar gibi farklı paydaşlar tarafından bazen işbirliği ile bazen de tek başına hazırlanmıştır. Göbekli Tepe ile ilgili bilinçlenme ve farkındalık geliştirmeye yönelik çalışmalar UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne sunulan rapor içinde de yer almaktadır. Yapılan inceleme sonunda Göbekli Tepe ile ilgili olarak hem uluslararası düzeyde pek çok tanıtım çalışmasının hem kitle iletişim araçları üzerinden hem de yüzyüze iletişim faaliyetlerini içeren sosyal etkinlikler aracılığıyla yapıldığı tespit edilmektedir. Kamu diplomasisi açısından önemli görülen etkinlikler aşağıda sıralanmaktadır.

Kamu diplomasisi bağlamında kitle iletişim araçlarının önemli bir işlevi bulunmaktadır. Göbekli Tepe ile ilgili olarak uluslararası yayın organlarında ve özellikle arkeoloji, kültür, tarih ve turizm alanında prestijli dergilerde yayın yapılması sağlanmıştır. Bu sayede hedef gruplardaki kamulara ulaşma amaçlanmıştır. Charles C. Mann tarafından National Geographic dergisinin Haziran 2011 tarihli uluslararası baskısında “Dinin Doğuşu” başlığında Göbekli Tepe ile ilgili bir yazı çıkmıştır. Aynı dergide, Ocak 2016 sayısında Andrew Curry imzalı “Dünyanın En Eski Tapınağı Restore Ediliyor” başlıklı yazı ve Haziran 2017’de yayınlanan Shaena Nontanari tarafından yazılmış “Dünyanın En Eski Tapınağında Kemik Kültleri Bulundu” yazısı bu bağlamda önemlidir. Bu yazılar Göbekli Tepe ile ilgili farkındalık sağlaması yönünden etkili olmuştur. Göbekli Tepe Dünya Miras Listesine seçildikten sonra gerçekleşen yayınlar da bu bölgenin cazibesini arttırmaya katkı yapmıştır. Bu tür yayınlara örnek olarak 4 Temmuz 2018 tarihli Guardian Gazetesinde yer alan Göbekli Tepe makalesi ve gezi yayıncılığında çok önemli bir kuruluş olan Lonely Planet’de 27 Eylül 2018 tarihinde Anne Marie McCarthy tarafından yazılmış Göbekli Tepe makalesi verilebilir. Makale, internet sitesinde yayınlanmış ve bölgeye yapılacak bir gezi ile ilgili tur programlarına da ayrıca yer verilmiştir.

Türkiye’nin yumuşak gücünün bir bileşeni olarak kabul edilen ulusal havayolu THY uçaklarında verilen Skylife dergisi içinde Göbekli Tepe ile ilgili tanıtıcı makalelere yer vermiştir; Medeniyetin Anlatılmamış Tarihi (Nisan 2012), Tarihi Değiştiren Göbeklitepe (Şubat 2016), Efsaneler Şehri Şanlıurfa (Haziran 2018), Göbeklitepe: Taş Çağı’nın Elitleri (Ağustos 2018), Göbeklitepe Tarihi Nasıl Değiştirdi (Nisan 2019), Göbeklitepe: Sembollerde Gizli Bilmece (Şubat 2020).

TRT World kamu diplomasisi uygulamaları içinde yer alan dış yayınlar örneği olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’nin bir kamu diplomasisi aracı olarak yapmakta olduğu çeşitli programlar içinde Göbekli Tepe ile ilgili yayınlar yapmıştır. 13 Mart tarihli “Gobekli Tepe: The Oldest Temple” ve 13 Ağustos 2018 tarihli “Turkey’s Historic Museum: Gobeklitepe Reveals Details of Early Human Life” başlıklı belgesel nitelikli yayınlar bunlara örnek olarak verilebilir. Bu içerikler aynı zamanda YouTube’da da servis edilmekte ve

önemli bir bilgilendirme içeriği oluşturmaktadır.

Kitle iletişim araçları başlığında sayılabilecek dikkat çekici bir örnek *Atiye (The Gift)* adlı Netflix orijinal dizisidir. Diziler yarattıkları olumlu intiba nedeniyle uzun zamandan beri kamu diplomasisi aracı olarak değerlendirilmektedir. Türk dizilerinin son yirmi yıldır uluslararası pazarda dolaşımında olması önemli bir kamu diplomasisi kaynağı olarak anılmasını sağlamaktadır. Dizinin ilk sezonu 27 Aralık 2018 tarihinde ikinci sezonu ise 26 Nisan 2019 tarihinde 8 bölüm halinde 190 ülkede yayınlanmıştır. Dizinin ana karakteri olan *Atiye* ile *Göbekli Tepe* arasındaki gizemli bir bağ kurulmakta ve dizi *Göbekli Tepe* dışında *Nemrut* ve *İstanbul* gibi mekanlarda geçmektedir. Nasıl *Game of Thrones* dizisi *Hırvatistan*'a önemli bir tanıtım ve bilinirlik etkisi yaratmışsa, bu dizinin de böyle bir etki yaratabilme potansiyeli bulunmaktadır.

Göbekli Tepe'nin tanıtımı yurtdışında gerçekleşen sergiler ile yürütülmüştür. Ülkelerin kültürel mirasının sunumunu içeren sergiler hem özel ilgi gruplarındaki kamulara hem de genel kamuya yönelik olarak değerlendirilmektedir. Sergiler süresince orada gerçekleşen katılım sosyal bir etkinlik olarak etkileşim yaratırken, sergilerin kitle iletişim araçlarında yer bulması ise daha geniş kitlelere yönelik bir iletişim etkinliğinin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu etkinliklere çeşitli örnekler verilebilmektedir. *Göbekli Tepe* kazılarında önemli rol oynayan Alman Arkeoloji Enstitüsü ile Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından “12.000 Yıl Önce Anadolu- İnsanlık Tarihinin En Eski Anıtları Sergisi” 20 Ocak- 17 Haziran 2007 tarihinde Almanya, Baden-Württemberg Karlsruhe Eyalet Müzesinde gerçekleştirilmiştir. Sergide, 11 müzeden seçilen toplam 386 eser gösterime sunulmuştur. *Göbekli Tepe* tepede bulunan stellerin bire bir ölçekli modelleri bir kült merkezi olarak sergilenmiştir. *Göbekli Tepe* için Yunus Emre Enstitüsü pek çok sergi, konferans ve toplantı gerçekleştirmiştir. Brüksel Yunus Emre Enstitüsü 4 Kasım 2015 tarihinde “Anadolu: Sonsuzluğun Evi” başlıklı ve *Göbekli Tepe* arkeolojik kazılarının buluşlarını ele alan bir panel gerçekleştirmiştir.

Göbekli Tepe ile ilgili kamu ve özel sektör işbirliği gerçekleştirilmiştir. Doğuş Grubundan gelen maddi destek *Göbekli Tepe* ile ilgili faaliyetlere ivme kazandırmıştır. 2015 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Doğuş Grubu arasında gerçekleştirilen anlaşma kapsamında *Göbekli Tepe* için önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. 20 yıl için 20 milyon dolarlık bir desteği içeren bu ortaklık, 2016 yılında Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nda tanıtılmıştır. Doğuş Grubu tarafından *Göbekli Tepe* ören yerindeki ziyaretçi merkezi, otoparklar, meydan düzenlemeleri inşa edilmiş ayrıca kazı alanının korunmasına yönelik Avrupa Birliği projesi olarak üst örtü inşa edilmiştir. Doğuş Grubunun *Göbekli Tepe* sponsorluğu, 2016 Temmuz ayında İstanbul'da gerçekleşen 40. UNESCO Dünya Miras Komitesi tarafından özel kurumların kültürel mirasları desteklemesiyle ilgili örnek olarak gösterilmiştir³⁴.

Şanlıurfa bölgesindeki yerel unsurlar da *Göbekli Tepe*'nin tanıtımı için etkinliklere dahil olmuşlardır. Örneğin, 3-6 Kasım 2018 tarihinde Türk Araştırma Geliştirme, Anadolu Halk Mutfağı Derneği, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası ortaklığıyla Brüksel'de *Göbekli Tepe* temalı sergi gerçekleştirilmiştir³⁵.

2019 yılının Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı tarafından “*Göbekli Tepe Yılı*” seçilmesi üzerine çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yurt dışında tanıtım etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Yunus Emre Enstitüsü tarafından *Hırvatistan-Zagreb*, *İspanya-Madrid* ve *Sırbistan-Belgrad* olmak üzere 3 ülkede “*Göbekli Tepe: İnsan ve Hayat*” ana temasıyla organize edilen Türkiye Haftası etkinliklerinde 4 sergi; *Göbekli*

³⁴ dogusgrubu.com.tr 2019.

³⁵ sutso.org.tr 2019.

Tepe Kazı Heyeti Başkanı ve Şanlıurfa Müze Müdürü Celal Uludağ ve arkeologların katılımıyla 6 farklı konferans gerçekleştirilmiştir. Göbekli Tepe'nin keşfinden günümüze tarihsel yolculuğunu fotoğraflar aracılığıyla aktarmak üzere hazırlanan “Tarihin Sıfır Noktası: Göbekli Tepe” fotoğraf sergisi ise 24 farklı ülkede 32 farklı şehirde arkeoloji müzeleri, milli kütüphaneler ve turistik meydanlar gibi pek çok noktada sergilenmiştir. İspanya, Hırvatistan, Güney-Kore, Katar ve Ürdün’de Göbekli Tepe temalı ahşap oyuncakların kullanıldığı “Çocuk Festivali” etkinlikleri sergilenmiştir. Göbekli Tepe ana temalı Türkiye Haftası, Kasım ayında Gürcistan ve Lübnan’da gerçekleştirilmiştir³⁶.

Sergi başlığında yer alan son faaliyet grubu, Göbekli Tepe'nin tanıtımı için dünyanın birçok başkentinde Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçilikleri organizasyonunda, 29 Ekim 2019 tarihinde gerçekleştirilen sergilerdir. Göbekli Tepe, Cumhuriyet Bayramı resepsiyonlarında, Saraybosna, Amman, Lahor, Köln, Kabil, Bakü, Kazan, Bükreş, Berlin, Paris, Priştine, Kuala Lumpur, Nur Sultan, Kahire, Podgoritsa, Üsküp, Belgrad, Zagreb ve Dakar gibi ülkelerde sergilenmiştir.

Yunus Emre Enstitüsü'nün önemli bir Göbekli Tepe etkinliği, Yunus Emre Enstitüsü'nün 2019 Yaz Okulları başlıklarından biri olan “Dünya Mirasında Türkiye: Arkeoloji” başlıklı Yaz Okulu'na ABD, Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Bosna-Hersek, Çekya, Çin, Fas, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hindistan, İtalya, Kazakistan, İngiltere, İran, Lübnan, Malezya, Mısır, Romanya, Tunus, Ukrayna'dan arkeoloji, sanat tarihi, tarih ve coğrafya gibi bölümlerde okuyan veya mezun 21 kişi katılmıştır. “Devletin üst-kültür alışverişlerine verdiği desteğin, kilit konumdaki seçkin yabancılar üzerinde genellikle önemli etkileri olmuştur”³⁷. Bu bağlamda gerçekleştirilen program içinde Göbekli Tepe gezisi de yer almaktadır ve Şanlıurfa Müze Müdürü ve Göbekli Tepe Kazı Heyeti Başkanı Celal Uludağ tarafından katılımcılara bilgilendirme sunusu yapılmıştır³⁸. Bu çalışma kamu diplomasisinin ruhuna uygun olarak ülkemizdeki arkeolojik alanları akademisyen ve uzmanların sunumlarıyla aktarmakta, müze ve ören yerlerinde çalışmalara doğrudan gözlem yapabilmeleri sağlanmaktadır. Yaz Okulu etkinliği kamu diplomasisi içinde değişim diplomasisi etkinliğine çok iyi bir örnek oluşturmakta, arkeoloji ile ilgili olan seçkin öğrencilerin ülkemizdeki alanlarla ilgili farkındalığını yükseltme imkanı sağlamaktadır.

Göbekli Tepe hakkında pek çok uluslararası bilimsel eser ortaya koyulmuştur. Bilimsel yayınlar, Göbekli Tepe'nin hem öneminin hem de bilinirliğinin yayılması için araçtırlar. Kazı başkanı Klaus Schmidt'in “En Eski Tapınağı Yapanlar” kitabı, kazı raporu³⁹, makaleleri⁴⁰ dışında çok geniş bir yelpazede Göbekli Tepe bilimsel çalışmaların konusunu oluşturmaktadır. Göbekli Tepe başlığı Google Akademik içinde 5.620 sonuç vermektedir⁴¹. Akademik çalışmaların arkeoloji ve sanat tarihi dışında, turizm, ilahiyat, tarih, mimarlık ve mühendislik gibi alanlarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün katkısı yazında da görülmekte ve İngilizce ile Almanca makalelerin ağırlıklı olduğu değerlendirilmektedir. Göbekli Tepe buluntularının akademik camiada uluslararası düzeyde ilgi çektiği açıktır ve bu yörenin daha sonraki araştırmalar için de cazibesini arttırıcı bir öğedir. Akademik yayınlar dışında da Göbekli Tepe kazı ve buluntuları pek çok akademik konferans içinde yer almaktadır. Örneğin Harran Üniversitesi, 28-30 Kasım 2019 tarihleri arasında “Harran Üniversitesi Uluslararası Göbeklitepe ve Neolitik Çağ

³⁶ yee.org.tr 2019.

³⁷ Nye 2016, 161.

³⁸ gap.gov.tr 2019.

³⁹ Schmidt 2000.

⁴⁰ örn, Beile- Bohn vd., 1998; Schmidt 2003; Peters ve Schmidt 2004; Schmidt 2006; Schmidt 2010; Köksal- Schmidt ve Schmidt 2010; Schmidt 2011.

⁴¹ scholar.google.com.tr 2019.

Yerleşimleri Kongresi” düzenlemiştir. Bir başka örnek olarak üniversite, 2019 yılında Türk ve yabancı bilim insanlarının katılımıyla gerçekleşen “Disiplinler Arası Perspektiften Göbeklitepe” adı altında bir panel düzenlemiştir. Göbekli Tepe arkeolojik kazısının kamu diplomasisinin işbirliği yaratıcı bir unsur olarak işlerliğinin olduğunun bir göstergesidir. İşbirliğinin özünde farklı geçmişlerden gelen insanların bir araya gelmesi ve ortak bir amaç için güçlerini birleştirmesi yatmaktadır. Özellikle farklı ülke ve kültürel kökenlerden gelen insanların bir arada çalışması sinerji yaratarak etkileşim yaratmaktadır⁴².

Göbekli Tepe arkeolojik kazılarının önemi onun oldukça hızlı bir şekilde Dünya Mirası Listesine dahil olmasını sağlarken aynı zamanda Şanlıurfa şehrinin de turizm potansiyelini arttırarak marka değerini yükseltmiştir. Kültürel mirasın turizm amaçlı olarak kullanılması bölge imajını olumlu şekilde etkileyerek önemli bir fırsat doğurmaktadır⁴³. Kültürlerarası diyalog geliştirilmesinde, doğal, tarihsel ve kültürel mirasın korunmasında, gelecek kuşaklara taşınmasında kültür turizmi önem taşımaktadır⁴⁴. Doğru bir hamleyle Şanlıurfa Müzesi taşınarak Haleplibahçe Mevkiinde 57 bin metrekare alan üzerinde yeni bir müze inşa edilmiştir. Göbekli Tepe’de çıkarılan eserlerin sergilendiği yeni Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi ve Haleplibahçe’de ortaya çıkarılan mozaiklerin ortaya çıkarıldığı mozaiklerin üzerinin kapatılmasıyla oluşturulan Haleplibahçe Mozaik Müzesi çevresi bahçelerle çevrili bir alanda bir kültür kompleksi şeklinde yer almaktadır. Göbekli Tepe’nin Kültürel Miras olarak tescillenmesi bu bölgeye gelen turistlerin sayısını arttırmış ve gelen turistlerin kentte vakit geçirebilecekleri mekanların da artması kentin önemini arttırmıştır. Türkiye’deki terör ve güvenlik kaygıları ne yazık ki bu artışın yabancı turist sayılarında aynı oranda yansımamasına neden olmaktadır⁴⁵. Dünyadaki turizm anlayışı değişme eğilimi göstermekte, doğa ile bütünleşme, geçmiş kültürlerin izlerini yerinde görme, kültürel temaslar, yaşam tarzı, inanç sistemleri, el sanatları alışverişi gibi etkinlikler ilgi çeker olmuştur⁴⁶. Şanlıurfa bu turizm anlayışına cevap verebilecek yeterli kaynaklara sahiptir ve bu bakış doğrultusunda yapılacak stratejik adımlarla kentin potansiyelinin giderek artması mümkün gözükmektedir. Bu bağlamda özgün bir yapılanma olarak 2018 yılında Şanlıurfa Turizmi Geliştirme Anonim Şirketi kurulmuştur. Şirket, Karacadağ Kalkınma Ajansı ve Avrupa Birliği işbirliği ile yürütülmüş olan Tarih Yeniden Canlanıyor Projesi’nin bir çıktısı olarak Şanlıurfa’da turizm paydaşları arasında işbirliğini geliştirmek üzere bir yönetim modeli olarak kurulmuştur. Şanlıurfa Valiliği, Büyükşehir Belediyesi, Ticaret Sanayi Odası gibi toplam 17 paydaşlı bir yapıyla oluşturulmuştur. Şirket, Göbekli Tepe için kısa film çekimi, dergi ilanları, dijital platformlarda yayınlar, belgesel çekimleri, fuar katılımları, Klaus Schmidt’in İzinde Göbeklitepe Bisiklet Turu gibi etkinlikleri yürütmektedir.

Sonuç

Kamu diplomasisi ulusların yumuşak güçlerini arttırmak için yürüttükleri faaliyetlerdir. Ülkeler siyasi değerleri, kültürü ve dış politikaları ile uluslararası kamularda sempati ve hayranlık yaratmayı başarırlarsa kendi pozisyonunu güçlendirecek şekilde işbirliği ve ortaklıklar kurma imkanları o kadar yüksek olmaktadır. Kamu diplomasisi bu amaçla dinleme, savunma, değişim diplomasisi, uluslararası yayıncılık ve kültürel diplomasi etkinlikleri yürütmektedir. Çalışma kamu diplomasisi içinde kültürel diplomasi etkinliği olarak kabul edilen bir UNESCO Dünya Mirası ögesi olan Göbekli Tepe’yi ele

⁴² Zaharna 2012, 27.

⁴³ Karapınar ve Barakazı 2017, 14.

⁴⁴ Pekin 2011, 13.

⁴⁵ Birinci vd. 2018, 1362.

⁴⁶ Emekli 2006, 54-55.

almıştır. Bir ülkenin Dünya Mirası öge sayısı o ülkenin yumuşak gücü ifade eden bir unsurdur ve Göbekli Tepe Türkiye'nin 18. Kültürel Miras ögesidir.

Göbekli Tepe günümüzden 12 bin yıl önce avcı toplayıcı olarak ifade edilen insan toplulukları tarafından yapılmış dini bir tapınak alanıdır. Daha henüz çanak çömlek yapmayı bilmeyen toplumların böylesine büyük bir organizasyon gerektiren yapılar yapmış olması ve yaklaşık 1500 yıl kullandıktan sonra bilinçli bir şekilde gömmüş olmaları tüm dünyada yankı uyandıran önemli bir keşiftir. Bu nedenden dolayıdır ki Göbekli Tepe 2011 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine dahil olduktan yedi yıl sonra oldukça hızlı bir şekilde 2018 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine dahil olarak tescillenmiştir. Bir ülkenin Dünya Miras Listesindeki varlık sayısı o ülkenin evrensel değer olarak nitelenebilecek insanın eşsiz yaratıcı dehasını veya istisnai doğal bir alanı içeren habitatları kapsayan varlıklardan oluşmaktadır. Ülkelerin kendi sınırları içindeki bu tür insan yapısı veya doğal miras alanlarını korumaları, sürdürülebilir ve evrensel bir değer olarak yüceltmeleri o ülkenin yumuşak güç ögesi olarak tanımlanmaktadır. Göbekli Tepe Ören Yeri Türkiye için ulusal marka imajını yükseltecek önemli bir ögedir. Alan özel sektör tarafından desteklenerek benzer ören yerlerinden farklı olarak tamamen buraya özel tasarımlarla simgeleştirilerek inşa edilen bir arkeolojik alandır. Göbekli Tepe'ye verilen önem 2019 yılının Göbekli Tepe yılı olarak Cumhurbaşkanlığı tarafından da ilan edilmesinde açıkça görülmektedir. Ancak büyük bir eksiklik olarak kamu yönetimi tarafından yürütülen etkinliklerin planlı ve eşgüdümle yürütülmediği yapılan çalışma dökümlerinde tespit edilmektedir. Göbekli Tepe ile ilgili etkinlik yürüten kamu kurumları olarak, Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, TRT World, Şanlıurfa Müzesi, Şanlıurfa Belediyesi, Şanlıurfa Valiliği, Harran Üniversitesi sayılabilir. Sivil toplum örgütü olarak ise, Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası örnek olarak verilebilir. Özel sektör örgütleri ise Doğu Grubu, THY ve Şanlıurfa Turizmi Geliştirme Anonim Şirketi olarak örneklendirilebilir. Görüldüğü gibi farklı paydaşlar Göbekli Tepe için farklı şekillerde katkı yapmışlardır. Etkinlikler geniş bir yelpazede, sergi, bilimsel yayın, dizi, akademik değişim programı, dergi-televizyon yayını, belgesel, akademik toplantılar ile uluslararası düzeyde tanıtılmıştır.

Arkeoloji seçkin gruplar arasında işbirliğini arttırıcı bir nitelik taşımaktadır. Göbekli Tepe kazıları Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Şanlıurfa Müzesi işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Özellikle yurt dışından gerçekleştirilen bilimsel çalışma, yayın, konferans, kitap ve belgesel gibi katkılar ve Dünya Mirası Listesine dahil olması Göbekli Tepe'nin önemini tescilleyen unsurlardır. Belki de bu tescilin en görünür sonucu turizm gelirlerinde ortaya çıkan artıştır, her ne kadar bölgenin mevcut gergin jeopolitik durumu bu artışın istenen seviyede olmasını engellese de önümüzdeki on yıla dair olumlu öngörüler bulunmaktadır. Alanın turizme kazandırılması için yürütülen çalışmalar ulusal ve uluslararası işbirliği ile sivil toplum, özel sektör ve kamu yönetimi ortaklıklarıyla gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin Göbekli Tepe ile sergilediği evrensel kültür hassasiyeti uluslararası düzeyde kamu diplomasi etkinlikleri ile bilinir hale getirilmiş ve ülkenin yumuşak gücünü arttırmıştır.

Kaynakça

- Andrew C. (2014). *Gobekli Tepe genesis of the gods: The temple of the watchers and the discovery of eden*. Vermont: Bear & Company.
- Beile-Bohn, M., Gerber, C., Morsch, M., Schmidt, K., Geiss, M., ve Obermeier, S. (1998). Neolithische forschungen in Obermesopotamien-Gürcütepe und Göbekli Tepe. *Istanbuler Mitteilungen*, 48, 5-78.
- Birinci, S., Kaymaz, Ç.K., ve Camcı, A. (2018). Göbekli Tepe'nin arkeolojik turizm potansiyelinin değerlendirilmesi (Şanlıurfa). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi*, 22(3), 1351-1367.
- Brannagan, P. M. ve Giulianotti, R. (2018). The soft power–soft disempowerment nexus: the case of Qatar. *International Affairs*, 94(5), 1139–1157. doi: 10.1093/ia/iiy125
- Clare, L., Kinzel, M., Sönmez, D. ve Uludağ, C. (2019). Göbekli Tepe: UNESCO dünya miras alanı ve değişen yaklaşımlar (Çev. Sera Yelözer). *Mimarlık*, 405, 14-18.
- Council of Europe (27 Ekim 2005). Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (2005). 5 Ocak 2020 tarihinde, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746> adresinden erişilmiştir.
- Cull, N. (2009). *Public diplomacy: lessons from the past*. Los Angeles: Figueroa Press.
- Çiftçi, S. ve Tezcür, G. M. (2016) Soft power, religion, and Anti-Americanism in the Middle East. *Foreign Policy Analysis*, 12(3), 374-394.
- Doğuş Grubu (t.y.). Göbekli Tepe. 12 Aralık 2019 tarihinde, <https://www.dogusgrubu.com.tr/tr/gobeklitepe-unesco-dunya-mirasi-listesi-nde> adresinden erişilmiştir.
- Ekinci, Y. (t.y.). Dünya Mirası Nedir? Nasıl Girilir? Nasıl Kalınır? 10 Aralık 2019 tarihinde, <http://www.worldheritageturkey.com/tr/detail/20/dosyalar/258/yasagul-ekincibr-dunya-mirasi-nedir-nasil-girilir-nasil-kalinir.html> adresinden erişilmiştir.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(1-2), 51-59.
- GAP İdaresi (t.y.). Yunus Emre Enstitüsü Arkeoloji Yaz Okulu. 8 Aralık 2019 tarihinde, <http://www.gap.gov.tr/yunus-emre-enstitusu-nun-dunyanin-dort-bir-yanindan-agirladigi-arkeoloji-tutkunlari-gobeklitepe-dehaberi-304.html> adresinden erişilmiştir.
- Gilboa, E. (2008). Searching for a theory of public diplomacy. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616, 55-77.
- Google Scholar (t.y.). Göbekli Tepe, Google Scholar Taraması 14 Aralık 2019 tarihinde https://scholar.google.com.tr/scholar?start=130&q=g%C3%B6bekli+tepe&hl=tr&as_sdt=0,5 adresinden erişilmiştir.

- Kalın, İ. (2011). Soft power and public diplomacy in Turkey. *Perceptions*, 16(3), 5-23.
- Karapınar, E. ve Barakazı, M. (2017). Kültürel miras turizmin sürdürülebilir turizm açısından değerlendirilmesi: Göbeklitepe ören yeri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 6-18.
- Köksal-Schmidt, Ç., ve Schmidt, K. (2010). The Göbekli Tepe “Totem Pole”. A first discussion of an Autumn 2010 discovery (PPN, Southeastern Turkey). *NL*, 1, 74-76.
- Kurt, A.Ö. ve Göler, M.E. (2017). Anadolu’da ilk tapınak: Göbekli Tepe, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(2), 1107-1138.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (t.y.). UNESCO Dünya Miras Listesine Seçilme Kriterleri. 12 Aralık 2019 tarihinde, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-45529/unesco-dunya-miras-listesine-secilme-kriterleri.html> adresinden erişilmiştir.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (t.y.) Dünya Miras Listesi. 11 Aralık 2019 tarihinde, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html> adresinden erişilmiştir.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (t.y.) Göbeklitepe Arkeolojik Alanı. 10 Aralık 2019 tarihinde, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44420/gobeklitepe-arkeolojik-alani-sanliurfa.html> adresinden erişilmiştir.
- McClory J. (2019). *Soft Power 30 A Global Ranking of Soft Power 2019*. London: Portland. 15 Aralık 2019 tarihinde <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2019/10/The-Soft-Power-30-Report-2019-1.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Mead, W. R. (2009). Americas sticky power. *Foreign Policy*. 15 Aralık 2019 tarihinde, <https://foreignpolicy.com/2009/10/29/americas-sticky-power/>
- Nye, J. S. (2004). *Power in the global information age: from realism to globalization*. London: Routledge.
- Nye, J. S. (2016). *Yumuşak Güç (Çev.Rayhan İnan Aydın)*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası ilişkilerde güç: çok boyutlu bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 113-144 .
- Pamment, J. (2013). *New Public Diplomacy in the 21. Century: A Comparative Study Of Policy and Practice*. New York: Routledge.
- Pekin, F. (2011). *Çözüm: Kültür Turizmi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peters, J. ve Schmidt, K. (2004). Animals in the symbolic world of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, south-eastern Turkey: a preliminary assessment. *Anthropozoologica*, 39(1), 179-218.
- Sancak, K. (2016). Yumuşak güç kaynağı olarak kültür ve Türkiye’nin yumuşak gücünde kültür faktörü. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 2(4), 16-26.

- Schmidt, K. (2000). Göbekli Tepe, Southeastern Turkey: A Preliminary Report on the 1995-1999 Excavations. *Paléorient*, 26(1): 45-54.
- Schmidt, K. (2003). The 2003 campaign at Göbekli Tepe (Southeastern Turkey). *Neo-Lithics*, 2(03), 3-8.
- Schmidt, K. (2006). Animals and a headless man at Göbekli Tepe. *Neo-Lithics*, 2(06), 38-40.
- Schmidt, K. (2010). Göbekli Tepe—the stone age sanctuaries. New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs. *Documenta Praehistorica*, 37, 239-256.
- Schmidt, K. (2011). Göbekli Tepe: a Neolithic site in southeastern Anatolia. In *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*.
- Schmidt, K. (2014). Göbekli Tepe: En eski tapınağı yapanlar (Çev. Rüstem Aslan). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası (t.y.). Brüksel Göbekli Tepe Sergisi. 9 Aralık 2019 tarihinde, <https://www.sutso.org.tr/haber/1305/gobeklitepe-brukselde-tanitilacak> adresinden erişilmiştir.
- Şanlıurfa Valiliği (t.y.) Göbekli Tepe. 13 Aralık 2019 tarihinde, <http://www.sanliurfa.gov.tr/gobeklitepe>
- Tınar, Y. (2013). Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Cumhuriyet Yıllarında Anadolu Faaliyetleri (1923-2011). Selçuk Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ramazan Çalık, Konya.
- Türe, F. (1999). Kayıp Zamanların Peşinde Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu kazıları. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- UNESCO (t.y.) Dünya Miras Listesi. 16 Aralık 2019 tarihinde, <http://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-Dünya-Mirası-Listesi>
- UNESCO (t.y.) Göbekli Tepe Description. 12 Aralık 2019 tarihinde, <https://whc.unesco.org/en/list/1572> adresinden erişilmiştir.
- UNESCO (17 Ekim 2003) Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 10 Aralık 2019 tarihinde <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> adresinden erişilmiştir.
- UNESCO (16 Kasım 1972) Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, 11 Aralık 2019 tarihinde <http://www.unesco.org.tr/Pages/158/177/Sözleşmeler> adresinden erişilmiştir.
- Yapıcı, U. (2015). Yumuşak Güç Ölçülebilir mi? Uluslararası İlişkiler, 12(47), 5-25.
- Yunus Emre Enstitüsü (t.y.). Amsterdam Göbekli Tepe Konferansı. 14 Aralık 2019 tarihinde, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/gobeklitepe-konferansi> adresinden erişilmiştir.

Yunus Emre Enstitüsü (t.y.). Brüksel Göbekli Tepe Paneli-2015. 15 Aralık 2019 tarihinde, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/panel-gobekli-tepe-birth-civilization-held-brussels> adresinden erişilmiştir.

Yunus Emre Enstitüsü (t.y.). Gürcistan Göbekli Tepe Konferans ve Sergisi. 14 Aralık 2019 tarihinde, <https://www.yee.org.tr/en/news/gobeklitepe-its-discovery-our-time-georgia> adresinden erişilmiştir.

Yunus Emre Enstitüsü (t.y.). Roma Göbekli Tepe Paneli 16 Aralık 2019 tarihinde, <https://www.yee.org.tr/en/node/12631> adresinden erişilmiştir.

Zaharna, R. S. (2012). The Cultural awakening in public diplomacy. Los Angeles: Figueroa Press.